

PANAIT ISTRATI, Spovedanie pentru învinși (II)

La Odesa, oaspeții abia sosiți din periplul elen au ocazia să constate că orașul este, în parte, locuit de „români și greci rusificati”, ceea ce nu-i împiedică să exprime „sincer și în intimitate, încrederea lor în Puterea Sovietică”. Vizita prin Crimeea, prilejuită și de boală, îl face pe călătorul sentimental să se emoționeze și să viseze: „Doresc clasei muncitoare franceze să facă din Coasta de Azur ceea ce a făcut clasa muncitoare sovietică din Crimeea și Caucaz. Chiar imperfect, chiar comițând nedreptăți, aceasta ar fi înfinit mai bine decât ceea ce este acum”. Îl încântă ceva: „O pădure de vile și palate feerice, care au aparținut toate prinților și marilor duci. Astăzi, această comoară de sănătate și de admirat se află în mâinile poporului”. Deși recunoaște, în spiritul ziaristului atent la tot și la toate, că nedreptatea există, în spiritul idealismului caracteristic, autorul *Haiducilor* iartă și pare a fi concesiv, de data aceasta: „Desigur, cei mai răi iau partea leului. Toate aceste *domoldyka* (sau case de odihnă) nu sunt totdeauna pline de cei care au mare nevoie. Funcționari, care știu să dozeze zilele de odihnă și să distribuie locurile disponibile, își rezervă uneori pe cele mai bune. Dar oare nu se spune că justiție perfectă nu-i în astă lume?” Dacă omului de rând, fie și cu greutate, îi este permis să se trateze în condiții optime (și el știa ce înseamnă tuberculoza), treacă și unele încălcări ale eticii și ale legii... Scopul este, totuși, nobil!!

Ajunși la Murmansk, unul din cele mai nordice orașe sovietice vizitate de Panait Istrati, au parte de „un incident: abia coborâți din tren, un agent al G.P.U.-ului ne cercetează un minut, apoi un semn cu degetul și ghidul nostru este chemat, interogat și luat cu el. Nu departe. Prin fereastră, îl vedem percheziționându-l și tratându-l cu asprime. Mulțumesc, pentru așa bilet de «liberă trecere». O să ne închidă pe toți?” Discuțiile amicale, mai mult sau mai puțin aprinse, de la Moscova, poate și altele, au deja urmări. Până la urmă, credulul și naivul „cetățean” al Uniunii recunoaște, cu glas... scăzut: „Pe la jumătatea lui iulie, încep să am bănuieli serioase despre moralitatea regimului revoluționar. Dar nu sunt decât indoieli. Nici o certitudine. Când sunt împreună cu unii, nemulțumiți, criticile lor mi se par atât de întemeiate, că-mi smulg strigăte de indignare. Când însă petrec o seară cu alții, oficiali, ei îmi opun atari argumente, încât îmi vine să le cer iertare de a-i fi bănuțit. Deci, nici o emoție. Merg cu Rusia” (subl.n., A.N.). În schimb, oamenii simpli, cetățenii obișnuiți, ce locuiesc în preajma Cercului Polar, i se par prietenoși, comunicativi, gata să-i găzduiască pe cei veniți de departe. Natura, cu totul deosebită, și soarele zilei polare îl fascinează, așa că-și sfătuiește hotărât nevăzutul prieten și lector: „Cine nu l-a văzut, trebuie să-l vadă chiar dacă ar trebui să comită un furt”. Cel

ce a fost în stare de lucruri permise și nepermise pentru a-și satisface setea de a cunoaște nu are scrupule! Orice plăcere are un preț, nu-i așa?

Un alt loc ciudat (tipic unei societăți atente la ceea ce trebuie să se vadă din afară și neglijente cu restul), este orașul Kem, aflat la Marea Albă, în preajma insulelor Solovki, adevărat Gulag despre care călătorii aflaseră. Mai întâi, „mâncăm în cel mai frumos și mai bun restaurant din toată Uniunea Sovietică. El aparține G.P.U.-ului și merge, așa cum trebuie să meargă tot ce aparține G.P.U.-ului” (subl.n., A.N.). Nimic mai firesc, am spune noi, deși simțim că autorul însuși zâmbește malițios când notează, mai departe: „Serviciu european, impecabil. Bucătărie mai presus de orice critică. Chelnerițe frumoase, amabile, melancolice. Încercăm să le tragem de limbă. Imposibil. Mute” (subl.n., A.N.). Apoi, totul se explică: „Nimeni nu-i retribuit. De la director la plonjeur și orchestră, toți sunt prizonieri liberi. Liberi să umble prin Kem. E o situație preferabilă celei gustate la Solovki”. Nimic și nimeni nu poate fi perfecțiune!... În sfârșit, și antitetice: „Dar, dacă la Kem se mănâncă bine, de dormit nu-i nici bine, nici rău. Nu este nimic. Protestăm. Suntem vârați în două camere, al căror mobilier se reduce la două paturi. Ceea ce este perfect. Mai puțin perfect sunt ploșnițele care năvălesc în cavalcadă, îndată ce ne lungim pentru o mică siestă. [...] Ne ducem la spital, unde suntem înghesuiți tuspătru în camera de gardă, doi într-un pat, doi pe dușumea”.

Permisele de acces pentru Solovki n-au venit, în ciuda intervențiilor făcute la Moscova de către doi mari scriitori, recunoscuți ca atare în toată lumea și, pe deasupra, prieteni declarați și sinceri ai Rusiei bolșevice, anticamera închisorii este poleită, dar interiorul rămâne o enigmă interzisă ochilor curioși și, cine știe, scrutați. Oamenii aproape liberi nu comunică, servesc patria... pe degeaba, pentru că iubesc viața și mai speră la libertate.

Celebra R.S.S.A.M. (Republica Sovietică Socialistă Autonomă Moldova), creație a regimului stalinist, nu-i trezește, în mod ciudat, nici un fel de reacții naționaliste. Pentru Istrati, este o republică bolșevică, între atâtea altele... Naivitate neașteptată din partea unuia care se declară, pătimaș, ca fiind scriitor român, sau internaționalism (mondializare!!) inoculat de doctrina în care crede?? În afară de sărăcie, reține ardoarea cu care-și desfășoară munca oamenii statului (!!): „comisarii poporului sunt îmbrăcați ca niște cerșetori și cu greu se descurcă la sfârșitul fiecărei luni”. Ne întrebăm cum o duceau oamenii de rând... Cum în altă parte a eseului aflăm lucruri interesante, credem că autorul n-a vrut să transpară nici o tentă naționalistă din textul său. Iubind

omul necăjit de oriunde, părintele lui **Moș Anghel** părea să-i uite pe români și să uite necazurile lor seculare.

Veșnic și neliniștit călător, Panait Istrati se entuziasmează ușor în fața condițiilor în care se poate realiza o excursie pe Volga. Traseul, navele fluviale, serviciile, exotismul sunt, cu adevărat, deosebite, „*Desigur, e puțin cam scump pentru punga unui proletar, dar e mult mai scump ce vi se oferă în bistrourile cu morgă și lachei*”. Firavă consolare, dar ea aparține, cu siguranță, cuiva care a cunoscut nu doar mizeria, ci și luxul, știe să aprecieze lucrul făcut cum se cuvine. Observă, chiar încântat fiind, că tovarășii de voiaj sunt „tovarăși”, deci cugetă amar: „*Aceste dangăte de clopot se vor înmulți pe viitor și vor fi pretutindeni la fel: soarta muncitorului, care nu-i decât muncitor, a țăranelor care nu-i decât țărani sau, mai rău, soarta muncitorului care protestează, neavând nimic îmbucurător sub dictatura comunistă. De-o parte, muncă puțină, prost retribuită, șomaj, privațiuni, persecuții; de alta, favoritism, alesul pe sprânceană, abuz, sinecure, deturnări de fonduri, turnătorie, politicărie*” (subl.n., A.N.). Bucuria croazierei pe unul dintre cele mai frumoase fluvii ale lumii este umbrată, ca de atâtea alteori, de realitatea brutală, care este eludată, cel mai adesea, și care se exhibează, din când în când. Rătăcitorul veșnic revoltat pare să fi descifrat adevărul meșteșugit ascuns de gazde, așa că devine tot mai tranșant în observațiile sale.

La Saratov, călătorii au ocazia de a constata că, indiferent de țara în care au ajuns, prin voia lui Dumnezeu și vicisitudinile vieții, germanii rămân aceiași oameni harnici, disciplinați, care nu-și neglijează nici tabieturile: „*Dar e suficient să vezi acești oameni, ca să remarci diferența de rasă și de obiceiuri. Aici, ca și în Moldova sovietică și Caucaz, vei descoperi același colonist german, sobru, bun organizator, inteligent, curat, tenace în a crea, nu importă unde, mai binele*”, dar „*gata să se cabreze dinaintea oricărei tentative care ar amenința să reducă bucata de șnițel garni, pe care viața îl datorează oricărui bun german*”. Admirația pentru coloniștii germani din Rusia ar putea fi unul din motivele pentru care Istrati s-a trezit a fi catalogat, în propria țară, drept simpatizant legionar. Adevărul este că respectul lui își are originea în durerea aprigă legată de imposibilitatea originară a orientalilor de a-și ordona viața conform normelor pragmatice ale Occidentului. Demn de reținut și de admirat, „*Este singurul ținut unde vizita noastră s-a redus la vizite, fără mâncare, fără chef, fără cea mai mică alocuțiune*”. Spiritul german nu se dezmințe nici măcar în Republica Sovietelor!

Situația se schimbă la Astrahan, iar Istrati își exprimă totala indignare, nu pentru ceea ce a găsit la hotel, unde „*prețul este foarte piperat*”, ci pornind de la momentul „*când am văzut în Crimeea case pentru copiii abandonați, dar unde acești copii erau prizonierii a mii de ploșnițe, am spus că mai bine să-i bată și să-i oblige să facă curățenie, decât să fie blânzi cu ei, lăsându-i să creadă că vermina face parte integrantă din organismul nostru*”. Iubirea pentru oameni nu putea să-i omită pe copiii neajutorați (el însuși cunoscând ce înseamnă viața de copil sărman), așa că, în stil carac-

teristic, scriitorul își exprimă indignarea. Totodată, viața pe care și-a trăit-o după impulsul inimii și setea de a descoperi minunile lumii l-au făcut să trăiască în mizeria cea mai cruntă, motiv pentru care respectă cu religiozitate normele de igienă. Nu în ultimul rând, curățenia, fie și cu mijloace rudimentare împlinită, era prima dintre axiomele gospodăriei mamei sale, a cărei icoană îi însoțește drumul vieții.

Georgia și Armenia îi par a fi două dintre cele mai sărace dintre republicile sovietice, dar fiecare îi oferă lui Istrati și motive de aducere aminte, asta pentru că „*Tiflis este cel mai frumos oraș al Uniunii și acolo unde se stă la coadă, cel mai mult ca să poți lua o pâine. Aceste cozi încep la ora trei dimineața*”. Frumosul, străvechiul oraș oriental și sărăcia lucie, amândouă emoționante, coexistă alături de amintirea odioasă a uciderii marelui duce Mihail Nicolaevici Romanov: palatul de la Likanski-Dvoret, proprietate a guvernului unde sunt cazați oaspeții de marcă. Eseiștul nu se poate stăpâni să nu consemneze cu amărăciune că „*Se cam simte sângele și noua fericire însângerată*”. Armenia, în schimb, este în întregime „*o ruină înfiorătoare*”, dar Istrati, născut în cosmopolitul oraș dunărean, bun cunoscător al firii grecilor, armenilor și evreilor, mereu capabile să se adapteze datului istoriei lor frământate, este sigur că „*va fi prima care să se refacă, grație capacității de adaptare a armeanului, în ciuda comunismului*”. Simpatizând vechiul, nobilul și năpăstuitul popor caucazian, el crede cu tărie că „*armeanul este mai sobru și mai econom decât alții. Știe să se orienteze. Nu îi este permis să se îmbogățească singur? Ei bine, se va îmbogăți în comun*”. Tenacitatea i se pare a fi cea mai importantă însușire a poporului caucazian, care ar renunța și la proverbialul individualism al comerciantului înăscut, pentru bunăstare, fie chiar și colectivă... Observă că republica încă ezită în a alege între Rusia și America și crede că e o dovadă a spiritului practic, mereu viu, al armeanului, care va ști să opteze în favoarea lui. Viitorul nu a confirmat, din păcate, previziunile optimiste ale lui Istrati. Armenia este încă o țară cu probleme economice și social-politice acute.

Pentru ca imaginea eterogenului stat sovietic să fie completă trebuie să fie măcar menționate aventurile celor patru turiști aflați în neștiute ținuturi caucaziene, cum ar fi exotica republică Akaltsik, „*o țară pustie de incursiunile bandiților turci, care trec frontiera, fură,ucid și se înapoiază la Kemal Pașa*”, unde, pentru o excursie având drept scop „*să vedem orașul trogloditilor și ruinele a ceea ce a fost cândva mândria faimoasei regine Tamara*”, este nevoie de cai de munte, iar la „*numărul oamenilor înarmați, ce ne întovărășeau, apoi, urcați pe cai și escortați de carabinieri călări, ne întrebam dacă asta se cheamă o țară liniștită!*”

Periplul printr-o țară de dimensiuni colosale și care oferă călătorului posibilitatea de a admira *imago mundi* l-a impresionat pe Panait Istrati, după cum, în mod diferit, l-au emoționat (sau l-au revoltat) oamenii întâlniți în cale. Întoarcerea la Moscova nu-i mai oferă tablouri de viață cotidiană, ci-l angrenează într-o bătălie pe care, nesuportând nedreptatea, o acceptă.

Micile întâmplări la care ia parte un observator atent și sensibil, ori mărturisirile omului simplu, anonim și preocupat exclusiv de grija zilei de mâine devin relevante pentru ochiul scrutător al unui scriitor preocupat de progresul omenirii, dar și de soarta „individului de pe stradă”. De-a lungul experienței sale sovietice, Panait Istrati a cunoscut mulți oameni, a stat de vorbă cu ei, s-a bucurat și s-a întristat alături de ei. A înțeles ce înseamnă și unde-și află obârșia teama acestora de a spune adevărul curat, de a fi contactați de autoritățile locale, de a-și exprima deschis nemulțumirea. Cei mai mulți nu înțelegeau (mai) nimic din ceea ce li se întâmpla și, dacă înțelegeau, nu vedeau legătura dintre viața lor și afirmațiile propagandei oficiale. Nimic din elanul revoluționar cu care prozatorul însuși venise din Occident nu se regăsea la fața locului. Memoria afectivă selectează figuri umane care servesc motivația stării care a condus la apariția acestei emoționante depoziții, aflate în flagrantă opoziție cu imaginea impusă opiniei publice de pretutindeni.

De la plecarea din Franța până în momentul sosirii la Moscova, Panait Istrati va fi însoțit de bunul prieten Christian Rakovski, revocat din funcția de ambasador în Franța. Acesta este primul om, cetățean sovietic, care, fie și fără să vrea, îi oferă vizitatorului indicii privind diferența dintre realitate și ce se dorea să pară a fi aceasta: „*Dacă vei privi la suprafață, nu vei fi mulțumit. Dacă însă ai să știi să vezi, vei iubi Revoluția noastră*”. Aceste cuvinte conțin un avertisment subtil indus prietenului venit din Franța, care nu trebuie să privească *superficial* realitatea (ceea ce ar însemna că, la fața locului, minciuna, frica și mizeria morală sunt ușor detectabile), ci să *știe* să interpreteze imaginea oferită de viață, adică să-i aplice acesteia șablonul desprins din cărți, din ziare, de la politrucii. Așadar, intoxicat de propagandă, străinul *va iubi Revoluția*. Indisciplinat din fire, scriitorul nu se poate stăpâni (e prea curios de la natură) și, aflați amândoi în trenul care abia intrase în Germania, îl întreabă, subtil (?!), pe (devenit) misteriosul Rakovski:

„– Oare este Franța aceea care te alungă sau ai tăi care te dărâamă?”

Îmi răspunde, scoțându-și ceasul:

– *Vom fi la Frankfurt pe la unsprezece seara. Ți-e foame?*

Altfel spus: «Ține-ți limba, ca să mănânci o varză cu cârnați la Frankfurt».

Răspunsul ex-ambasadorului este sibilinic, dar „tradus”, apoi, cu humor de prietenul de la Paris; deși scrie după ce totul s-a încheiat, Istrati își recunoaște încă nevoia de clarificare: capitaliștii ori tovarășii sunt vinovați de înlăturarea unui om integru?, mai precis, primii *alungă* sau ceilalți *dărâamă*? Tot în timpul voiajului, „*în compartimentul nostru diplomatic, văzându-i într-o zi manșeta deșirată de bătrânețe, o stupoare amestecată cu admirație mă împinse să fac o remarcă:*

– *Într-adevăr, Christian, eu știu că bolșevici ca tine nu folosesc fondurile secrete, dar salariul tău e slăbuț, de vreme ce porți o cămașă ca asta.*

El nu se dădu bătut:

– *Tu nu spui decât prostii! Lasă-mi cămașa în pace!”*

Cele două fragmente citate mai sus sunt ilustrative pentru tipologia umană căreia îi aparține Rakovski: rămas prieten adevărat cu rebelul Panait Istrati, el s-a transformat într-un credincios (habotnic) al cauzei comuniste, a devenit un fanatic al acesteia, refuzând tăios sau amical explicații incomode pentru sistem, nu pentru sine. Om fiind, din când în când, răzbate și la el câte un fior de teamă în legătură cu viitorul propriu:

„– *Când nu voi mai însemna nimic și va trebui să-mi câștig pâinea, ca medic care a uitat medicina, dacă vei fi bogat, o să mă ajuți la rândul tău, nu-i așa?”*

Vizitatorul are ocazia să constate, încă de la sosirea în capitală, că norii unui sistem care nu recunoaște valoarea individului se vor abate asupra bunului, idealistului, dar, în același timp, a intransigentului Rakovski, rămas în mod incredibil fidel unui sistem care-l va distruge: „*Sosim la Moscova într-o frumoasă dimineață. În gară, nimic care să ateste cea mai mică atenție din partea guvernului, față de un mare ambasador, fie el căzut în dizgrație. [...] Și mâna fostului președinte de Consiliu al comisiunilor poporului Ucrainei, care a semnat atâtea documente la Geneva, la Londra și Paris, n-a fost strânsă de nimeni*”. Mai mult decât atât, exclus din sistem, „fostul” reacționează lucid când fotoreporterii vor să-l prindă în obiectivele aparatelor, refuzându-i, spre mirarea prietenului român:

„– *De ce te eschivezi cu atâta răutate? Ei fac asta ca să-și câștige pâinea.*

– *În acest caz, ei nu știu ce fac. Îi scutesc de-o gafă și câteva clișee stricate*”.

Altruist sau orgolios, gestul lui Christian Rakovski este, oricum, remarcabil. Și poate ne vom întreba retoric, odată cu autorul eseului: „*Vedeți oare venind bălțile de la Astrahan, care trebuiau peste puțin timp să-i zdruncine sănătatea pentru tot restul vieții?*”

Reîntâlnirea se petrece într-un hotel din Astrahan, unde fostul ambasador locuia (avea domiciliu forțat), iar vechiul său prieten făcea mare scandal din cauza condițiilor de cazare. Intrați în camera lui Rakovski, călătorii se mai potolesc, „*o singură cameră, în care cu greu ar fi putut intra cinci persoane, un paravan care ascunde patul și lavaboul. Geamantane înțesate cu cărți. O masă plină cu hârtii. Rakovski lucrează la Viața lui Saint-Simon. E bolnav de malarie. Mai suferă și de nu știu ce altă boală, de care nu se poate îngriji la Astrahan*”. Brăileanul rămâne uimit când constată că nedreptățitul om de stat nu și-a schimbat opțiunile politice, deși comentariul istratian lasă de înțeles un adevăr și mai crud: „*Nu are idei negre. Mereu gata să se bată și mai mult ca oricând, convins de... De ce? Nu aș putea-o spune. Din cuvintele lui nasc convingeri, dar spre a le defini, timp pierdut. Căci chiar când sunt prieteni, ambasadorii bolșevici rămân diplomați*” (subl.n., A.N.). Nici măcar viața grea, nici măcar nedreptatea, nici măcar revederea prietenului drag nu-l pot abate pe revoluționar de la convin-

gerile sale. Există o defulare: „*Preferă să ne vorbească, cu entuziasm, despre lotus, care se încăpățânează să trăiască aici ca și când ar fi în Egipt. Și ne descrie existența melancolică a acestei flori hărțuite de frig*”. Nu știm cât adevăr sau câtă metaforă se află în această evocare, dar ea este grăitoare pentru deșărădăcinatul care s-a dedicat unei cauze, iar mai apoi, aceasta l-a sacrificat, nemaifiindu-i necesar. Tăcut și demn ca o nobilă floare exotică, Christian Rakovski se stinge undeva în inima Asiei, cu aceleași convingeri bolșevice, spre durerea celui care-i este încă prieten, chiar dacă opiniile lor au început să se îndepărteze. Rakovski își dă viața, dar nu-și judecă idealul. E mai presus de el, de aceea îi este fanatic!

Un personaj pitoresc pentru cititorul contemporan nouă, stupefiant și revoltător pentru Istrati, este militantul comunist african, surprins în două (trei?) situații absolut diferite: vorbitor de la tribuna Congresului, turist care se fotografiază spre aducere aminte și, în fine, colaborator extern exclus din Comintern. În

prima ipostază, „*vedeam, ca toată lumea, un negru de-o impertinență* (gest tipic pentru scriitor și pentru personajele sale! – n.n., A.N.) *demnă de luat la palme. Se precipita la toate tribunele, pe toate aripile de pui, se gargariza cu toate cuvintele mari ale comunismului de paradă, grohăia ca un animal la sunetele Internaționalei și ne silea, în orice împrejurare, să luăm cuvântul în felul său și să urlăm victoria U.R.S.S.-ului*”. De observat încărcătura sugestivă deosebită a verbelor care marchează prestația participantului la întrunirea festivă (*se precipita, se gargariza, grohăia* și, apoi, de-a dreptul periculos, *ne silea*), dar și metafora care, aparent la modul zoologic ori culinar, trimite spre ideea de falsitate evidentă (*toate aripile de pui* – dar nu acelea aflate pe masa oricui, ci fremătătoarele instrumente de zbor ale puilor aflați încă în cuib, dornici să-și ia viața pieptiș).

Indignarea celui ce constată că este manipulat de un invitat cu același statut ca și al său se intensifică atunci când, după ceva

timp, „remarcai un tablou mare. Era negrul. Rânjind cu gura sa largă, cu picioarele răscăcărâte, cu întreg corpul într-o poziție indecentă, era așezat într-un fotoliu somptuos. Îl privii mai de-a-proape: deasupra capului se detașa în relief coroana și vulturii imperiali.

Îi spun fotografului:

– Nu este tronul țarului?

– Ba da!

[...] Nu-mi reveneam în fire”. Gestul simpaticului militant negru de a-și eterniza nu doar vizita făcută în capitala „marilor speranțe” ale omenirii, ci și posibilitatea oricărui cetățean (??) de a se putea așeza pe tronul țarului împușcat în spiritul dreptății bolșevice îl oripilează pe omul Istrati. Nimic nu se potrivește convingerilor sale! Îi este greu fiului Joiței să înțeleagă cum se poate ca un inestimabil obiect de artă și de aducere aminte asupra istoriei unui popor demn de a fi luat în seamă de omenire să fie coborât până la a deveni obiect de recuzită fotografică pentru orice individ sosit de oareunde spre a propovădui încrederea exo-

ticului său neam în victoria comunismului, dar immortalizându-se, confortabil și indecent, așezat pe jilțul imperial, unul dintre simbolurile puterii țariste.

Mult mai subtilă este ultima referire la exotical personaj: „Aflai că negrul nostru era membru al «Partidului lui Lenin» și trezorier al unei organizații comuniste negre, că înghițise «broasca» și fusese exclus, fără să fie «opozant»”. Așadar, un important membru al unui partid care se revendică de la părintele bolșevismului a fost păcălit și a căzut în cursa întinsă spre a-i dovedi incompetența. Cel ce deține averea unui partid de opoziție, reprezentant al celor mulți, face poze indecente („broasca” propusă de Centru) și este dat afară din partid, fără să fi făcut parte din vreoaică facțiune revoltată împotriva conducerii. Concluzia subtil indusă cititorului este aceea că și excesul laudativ poate fi taxat la fel de drastic ca și opoziția fățișă, nu de către „organizația de (la) bază”, ci, indirect și infailibil, eficient și perfid, la sugestia „incoruptibilului și intransigentului” pol comunist.

